

Vivaah - Vishwaprakash (Sanskar) B

Note - Published in Department of Prayog

P
R
A
B
O
D
H
O
T
S
A
V

2023

न गृहान् गच्छ गृहपत्नी यथा सोचति नीत्वां चिदथ मावदासि इत्यग्निमभ्यानीय विवाहे वितते तत्र होमका
रु उपस्थिते कन्या मृतु मतीं दृष्ट्वा कथं कुर्वन्ति याज्ञिकाः हविष्मती रिमा आपो हविष्मान् देवो अध्वरो हवि
ष्मां आवियासति हविष्मां अस्तु सूर्यः अनेनाभि मंत्रिताभिः स्नापयित्वा अन्यद्वयं परिधाय पूर्व
धृतं वस्त्रं ब्रह्मणे दत्त्वा युजान इति द्वे आहुती जुहुयात् यथा तंत्रं प्रयोजयेत् तथा स्नापयित्वा तु तां कन्यामर्चयि
त्वा यथाविधि युजान आहुती जुहुयात् यथा तंत्रं प्रयोजयेत् तथा स्नापयित्वा तु तां कन्यामर्चयि
त्वा यथाविधि युजान आहुती जुहुयात् यथा तंत्रं प्रयोजयेत् यदि कन्यारजस्वला त्रिरात्रं दं
पती स्यातां सहशय्यासनाविति स्नात्वा गां ब्रह्मणे दद्याद्भो मं कृत्वा यथाविधि प्रकृतमनुस रामः अग्नेय

Brihanmandiradhishwar Deshikendra
Shrimad Gokulnathji Maharaj
(Mumbai)

१ वरुत्तरत उपविशेत् । तथा हिरण्यके त्रिव्यतिरिक्तानां प्रधान होमादिषु ऋ १

स्व १

श्राद्धं दक्षिणत उपवेश्य मुत्तरतः असीनः एवं प्रधान होमादिषु ऋत्विज्यं शाखाविभेदानुसंशयोऽत्र तिष्ठेद्
धूर्दक्षिणतो वरस्येति कएते षड् होमाः प्रधान होमो यदृतादि होमः प्रवेश होमो थविवाह शेषः आद्यश्चरुस्त इद
यस्य संगः षड्हेषु चैवं प्रवदंति सभ्याः एवमुपविश्य वरः प्राणानायम्य अद्येत्यदि मम विवाहे प्रधान होमं क
रिष्ये इति संकल्प्य यो यत्कर्म कुर्यात्तदादितो यतासु रा प्रतिज्ञाया क्यं च देदिती स्मरणेन ततो ग्रीधनादि पात्र
प्रयोगांते अश्मानं राजांश्च सकृन्नयुज्यत्तदुत्तरतः सप्तपद धर्मणार्थं सप्त संख्या कान् अक्षत पुंजान् सरौप्या
न् सपुगी फल हरिद्रा लडु कान् प्रयुज्यात्तदुत्तरतः सप्त संख्या कर्तुं पुगी फल हरिद्रा सहितां संवि विदुत्त
रः तृतीयो अग्निष्टे पतिस्तुरीयस्ते मनुष्यजाः सोमो ददुं धर्वा यं गंधर्वो ददुं दग्ने ये रयिं च पुत्राः श्रादाद
गोशं च स्थापयेत् ॥ ततः सोमो सागौर्दमो विस्याद्याज्य भागांते वरुत्थाय ॥ सोमः प्रथमो वि विदे गंधर्वो २

१ वरुत्तरत उपविशेत् । तथा हिरण्यकेशिभ्यतिरिक्तानां प्रथ
 स्त्र
 श्राद्धं दक्षिणत उपवेश्य मुत्तरतः असीनः एवं प्रधानहोमादिषु पूर्वमुत्तरं श्रावविभेदानुनसंशयोऽतिष्ठेद्
 धूर्दक्षिणतो वरस्येति कएतेषु होमाः प्रधानहोमो यदृतादिहोमः प्रवेशहोमो यद्विवाहशेषः आयश्चरुस्तद्ध
 यस्य संगः षड्देषु चैवं प्रवदंति सभ्याः एवमुपविश्य वरः प्राणानामयम्य अयेत्यदिममविवाहे प्रधानहोमं क
 रिष्ये इति संकल्प्य योयत्कर्म कुर्यात्तदादिसो यत्संस्मरणं प्रतिज्ञावाक्यं च देदिति स्मरणात् ततोऽग्नीधनादिपात्र
 प्रयोगांते अश्मानं राजांश्च सधुस्त्रयुज्यत्तदुत्तरतः सप्तपदक्रमणार्थं सप्तसंख्याकान् अक्षतपुंजान् सगैष्या
 न् सपुगीफलहरिद्राकडुकां प्रथं ज्याश्मन उपरिपंचसंख्याककडुकां पुगीफलहरिद्रासहितां सैविविदुत्त
 रः तृतीयोऽग्निष्टेपतिस्तुरीयस्ते मनुष्यजाः सोमो ददुं धर्वायुं गंधर्वो दददग्नेये रथिं च पुत्राः श्रादाद
 २ इत्यांगो र्निस्थापयेत् ॥ ततः सोमो सागो दर्शो विस्याद्याज्यभागं ते वरुत्थाय ॥ सोमः प्रथमो विविदे गंधर्वो २

अग्निर्मह्यमथोऽमां इतिद्वाभ्यामासीनां वधूमभिर्मंत्रयेत् तथा उत्थायसोमइत्युभ्यामासीनामभिर्मंत्रयेदि
ति गृभ्णाभितेसुप्रजास्त्वायहसंभयापत्याजरदष्टिर्यथासः भगोअर्यमासवितापुरंधिर्मह्यंत्वा दुर्गार्हपत्या
यदेयाः तेहपूर्वेजनासोयत्रपूर्ववहोहिताः मूर्धन्यान्यत्रसौभवः पूर्वोदेवभ्यउत्तपत् सरस्वतिप्रेदमय
सुभगेवाजिनीवति सांत्वाविश्वस्यभूतस्यप्रगायामस्यप्रसः यएतिप्रदिशः सर्वादिशोनुपवमानः हिरण्य
हस्ताऐरंमः सत्वाभन्मनसंरुणोतु इतिवत्ससुभिरासीनायावध्वाउत्तानं पाणिं सांगुष्ठमवाचीनेनस्वदक्षि
णेनपाणिनागृहीत्वोत्थायोत्तरणाग्निंदक्षिणेनपदाप्राचीमुदीचींवादिशमभिप्राक्रमयतितथाआसीना
याः रिचियास्तिसृन्गृभ्णामीत्यग्निमंतरागृण्हीयात्पाणिमुत्तानंसांगुष्ठं गुलिदक्षिणं एकमिषेविष्मुरूवा

नेतु द्वेर्जेषु स्त्वान्वेतु त्रीणि व्रताय विष्णुस्त्वान्वेतु चत्वारि मायो भवाय विष्णुस्त्वान्वेतु पंचपशुभ्यो वि
 ष्णुस्त्वान्वेतु षड्भ्यो विष्णुस्त्वान्वेतु सप्तसप्तभ्यो होत्राभ्यो विष्णुस्त्वान्वेतु इति सप्तपदानि क्रामयित्वा
 तथा अथैनमुत्तरेणाग्निं दक्षिणेन पदापुरः एकमित्यादिभिः सप्तपदाक्रमयेदुदगिति सर्वासप्तपदाभव
 सर्वा यौ सप्तपदा बभूवुः सर्वा गमेयः सर्वात्ते मायो षः सर्वा न्मे मायो ष्टाः सप्तयाव संकत्या च हे संप्रि
 यो रोचिष्मू स मनस्यमानो ह्यमूर्जमभिसं वसानो सन्नो मनां सि संव्रता समुच्चिन्तान्याकरं सात्त्वमस्यम्
 ह ममूह मस्मि सात्त्वं द्यौरहं पृथिवीत्वं रेतो हं रेतो भूत्वं मनो ह मस्मि वाक्त्वं सा माह मस्युक्त्वं सा मा
 मनुव्रता भवपुं से पुत्राय वेत्तवैश्चि यै पुत्राय वेत्तव एहि स्मृते इति सप्तमे पदे जपित्वा स ब्रह्मार्थैः प्रदक्षि

णं कुर्यात् यथा सोमायाज्याहुतेः पूर्वं स ब्रह्महोत्रेः प्रदक्षिणं राजानामाहुतीनां तु ब्रह्माप्येको बहिर्भवेत् इति
ततः पूर्ववदुपविश्य वध्वा मन्वारध्यायां स्तुयेणाज्यं स्तुचि गृहीत्वा ॐ सोमाय जनिविदे स्वाहा सोमाय जनि
विदे इदं नेमम गंधर्वाय जनिविदे स्वाहा गंधर्वाय जनिविदे इ० अग्नये जनिविदे स्वाहा अग्नये जनिवि
दे इ० कन्यला पितृभ्यो यती पतिलो क म व दीक्षाम दास्युः स्वाहा सूर्यायै वध्वै इदं० प्रेतो मुंचाति नामुतः
सुबध्वा ममुतस्करत् यथेयमिंद्रमीदुः सुपुत्रा सुभगा सति स्वाहा इंद्रमीदुषइ० इमांस्तमिंद्रमीदुः सु य३
पुत्रां सुभगां कृणु दशास्यां पुत्रा मा धीहि पति मे का दशां रुधि स्वाहा इंद्राय मीदुषइ० अग्निरेतु प्रथमो देव
तानां सोस्यै प्रजां मुंचतु मत्स्य पात्रान् तदयं राजा वरुणो नु मन्यतां यथेयं स्त्री पौत्रमघन्नरो दाह्याहा

७१ गीवरुणाभ्यामिदं इमामग्निस्त्रायतांगार्हपत्यप्रजामस्येनयनुदीर्घमायुः अश्रुन्योपस्त्राजीवतामस्तु
 मातापौत्रमानंदमभिप्रबुद्धतामियं स्वाहा अग्नयेगार्हपत्याय ३० मातेगृहेनिशिघोषउत्थादन्यत्रत्वदृद
 त्यः संविशंतु मातृंबिके सरआवधिष्ठाजीवपत्नीपतिरौकेविराजपश्यंतीप्रजां सुमनस्यमानां स्वा
 हा सूर्यायैवध्वैर्दं द्यौस्तेपृष्टं रक्षतुमायुस्तु अश्विनोचस्तनंधयंतं सविताभिरक्षतु आवास
 सः परिधानाद्बृहस्पतिर्विश्वेदेवाभिरक्षंतुपश्चात्स्वाहा अयां अश्विसवितृ बृहस्पतिर्विश्वेभ्योदेवे
 भ्यर्दं १ अप्रजस्तांपौत्रमृत्यं पाप्मानमुतवाचंशीर्षः स्रजमियोत्सुच्यद्विषद्भ्यः प्रतिमुंचामिपात्रां
 स्वाहा सूर्यायैवध्वैर्दं इमं मेवरुण चकेस्वाहा वरुणायर्दं १२ तत्त्वायामि प्रमोषीः स्वाहा वरुणायेदं १३

सन्नो अग्नेवरुणस्य प्रमुमुग्ध्यस्मत्स्वाहा अग्नीवरुणाभ्यामिदं १४ सन्नो अग्नेवमो अययश्चनो ०
एधि स्वाहा अग्नीवरुणाभ्यामिदं १५ त्वमग्ने अयास्ययासन भेषजं स्वाहा अग्ने अयस इदं १६ अत्र का
रिका सोमादि मंत्रेषु यथोपदेशं त्रिषुत्तरत्रापि वधूस्तु सूर्या प्रेतादि मंत्रद्वय इन्द्रनीकांस्तदुत्तरे अग्निर्वरुणेन
सार्धं सोमंतरे गार्हपत्यसंज्ञः सूर्यावधूः स्यान्नवमे विमंत्रे आलोच्य मंत्रात्मकवाक्यच्छिं गं नान्या गतिः स्यादि
तिमे मनीषा यौर्वायुरश्विनो पश्चात्सवितश्च हस्यतिः विश्वे देवा इति योस्तैस्तत्सूर्यावधूः परे वरुणेनंतरे
मंत्रयुग्मे तत्परतो द्वयोः अग्निश्च वरुणश्चैव त्वमग्ने अग्निः प्रकीर्तितः इति षोडशाहुती हुत्वा पुनरुत्थाय अति
ष्टेममश्मानमश्मेवत्प्रच्छिराभव अभितिष्ठ पृतन्यतः सहस्रपृतनायतः इत्यग्नेरुत्तरतो वधूमश्मानमस्त्वा

ज्या ३
व

पयति दक्षिणेनपादांगुष्ठेन^{स्था} ~~प्य~~ यथोपविश्य वध्वांजलिः सुग्वत्सं स्तन्य उप स्तीर्यद्विर्जाजानोप्याभिघारयेत्
 तस्याभ्रातालाजानावथलीत्येके जामदग्न्यानांतुत्रिरवापः तथाकारिका वध्वंजलावुपस्तीर्यलाजानोप्याभिघारये
 त् त्रिर्जामदग्न्यास्यावापोद्विरन्येषामिति स्थितिः अंगुल्यग्नौर्होतव्यतथानांजलिभेदतः अंजलेर्जामपार्श्वेनला
 ज होमोविधीयत इति वशोरध्वाअंजलिं धत्वांजलिं यनायुप ब्रूते कुल्यान्यावपंतिका दीर्घायुरस्तुमेपतिर्जीवितुशर
 दः शतं स्वाहा वध्वे इदं इत्यासीन एव वध्वंजलिवामपार्श्वेनलाजान् ब्रूयात् तुभ्यमग्रेपर्यवहन्सूर्यावहतुना
 सह पुनः पतिभ्योजायां दौग्ने प्रजया सह पुनः पत्नीमग्निरदादायुषा सह वर्चसा दीर्घायुरस्यायुः पतिः स एतु
 शरदः शतं विश्वाउतत्त्वयावयंधाराउदन्याइव अतिगाहेमहिद्विषः इत्यभावग्निंब्रह्माग्न्योर्भ्यतः प्रदक्षिणी

कृत्य आतिष्ठेममश्मानमितिवधूमश्मानं स्थाप्य - पूर्ववदुपविश्य पुनर्वध्वंजलावुपस्तीर्य द्विर्जाजानोप्याभिघा
 र्य अर्यमणं नुदेवं कन्याअग्निमयक्षत्त स इमां देवो अध्वरः प्रेतो मुंचति नामुनः सुबन्धाममुतस्करत्स्वाहा अ
 र्यमणे गये २ इति पूर्ववद्भुत्वा तुभ्यमग्ने इति तिसृभिः प्रदक्षिणमग्निं कृत्वा आतिष्ठेममश्मानमा स्थाप्य पूर्व
 वदुपविश्य पुनर्वध्वंजलावुपस्तीर्य द्विर्जाजानोप्याभिघा र्य त्वमर्यमा भवसियकृतीनां नाम स्वधावन्स्वयं वि
 भर्षि अजंति वृक्षं सुधितं नगोभिर्य इत्यतीसम न साकृणोषि स्वाहा अर्यमणे इदं इति द्रुत्वा तुभ्यमग्ने पर्य
 वहं नुनः पत्नीमग्नि ररा द्विघो उत त्वया वयमितितिसृभिः प्रदक्षिणमग्निं कृत्वा पूर्ववदुपविशेत् पुनः अ
 याश्चाग्नेस्य नभि इति जुहोति तत्र देवताकारिका राजहोमे वधूरघे अर्यमाग्निर्द्वितीयके रृतीये त्वर्यमे

वस्याद्याश्चाग्नेग्नरेवचेति केचिल्लाज होमंतिष्ठदोममिच्छंति तदसमीचीनं लाज होमस्य दर्वि होमत्वा
 त् तथा चापस्तंबः आसीनो दर्वि होमान् जुहोतीति अग्नये स्वाहारुद्राय तंति चराय स्वाहेति समित्सां नह
 ने हुत्वा जयाभ्यां तान समस्त क्रमेण राष्ट्रभृतः अनाज्ञानादि प्रायश्चित्ताहुतीश्च सुवेणैव हुत्वा ब्रह्मणे वरं
 गां दत्त्वा ब्रह्मणं विस्वज्यवधुमुत्तरत्त उपवेत्स्य प्रत्यामुषामिव रुणस्य पाशाद्येन त्वाच ध्रात्सवित्तासुकेतः धा
 तुश्च योनौ स्रक्तस्य लोके स्योनां तेषां सह पत्या करोमि इमं विष्ट्यामिव रुणस्य पाशां यमं वधीत्सवित्तासुके
 वः धातुश्च योनौ स्रक्तस्य लोके रिष्टां त्वा संपत्या करोमि इति द्वाभ्यां योक्तुं विमुंचति अथ प्रत्यहं सायं
 प्रातर्होमं कुर्वन्निममग्निंधारयेत् इति विश्वप्रकाशे विवाहप्रधानहोमः यद्योपासनाग्निरनुगच्छेत् श्रोत्रि

यागारादग्निमाहत्यायतने स्तुतिविधिना प्रतिष्ठाप्यपरिस्तीर्य दर्प्याज्य स्थाह्यौ प्रोक्षणं स्तुतविति चत्वारि पात्रा
णि प्रयुज्य प्रोक्षणीमाज्यं च संस्कृत्य स्तुक् स्तुक् संस्कृत्याग्निं परिषिच्य स्तुचि चतुर्गुही तं गृहीत्वा ॐ अयाश्चाग्ने
स्य नभिना स्तीश्च सत्यमित्त्वमया असि अया रामनसाधतो यसाह्यमूहिषेयानो धेहि भेषजं स्वाहा अ
न्नय अयस इदं इति हुत्वा स्तुवेणाज्यमादाय च तस्मिन् हविर्भुत्वाग्निं परिषिचेत् एताहुतीः स्वयंपत्नीया
जुहुयात् नोपवसेत् एतत्पुनः संधामं गृहप्रवेशाहोमात् प्रागेव कुर्यात् तत उर्ध्वमन्यदेव प्रायश्चित्तं अ
थ गृहप्रवेशः विवाहहोमानंतरं गृहप्रवेशाहोमार्थं स्वग्रामं प्रति देवस्योर्मा र्गै यदिश्मन्नानादिव्यतिक्रमे होम
पात्रैभिर्नैशकरभंगेवन स्पतिदर्शने एवमदि निमित्तेषु तत्तद्दोषना मनार्थं तत्रैव यदृतादि होमं कुर्यात् प्राणाना

आ

गच्छते

तिर्भू

यन्मैतद्वेषपरिहारार्थं यद्दत्तादिहोमं करिष्ये इति संकल्प्य स्तुंडिले अग्निं प्रतिष्ठापनाद्याज्यभागांतेऽन्वार
 ध्यायां वध्वांस्कृत्वा ज्यमादाय यदृते न्विदभिश्चिषः पुराजर्त्तभ्य आत्तदः संधात्तासंधिमघवापुरोवसुनिष्कर्ता
 विहृतं पुनः स्वाहा ईशायमघवते इदं इडा मग्निपुरुदं सः सनिंगेः शाश्वतमं हवमानायसाथ स्यान्नः
 सूनुः स्तनयो विजावाग्ने साते समत्वं स्मे स्वाहा इमं मेघरुणं तत्त्वायामि० ४ तन्नो अग्ने० सत्त्वं नो अग्ने० ६
 त्वमग्ने अथासि० ७ स्वाहा इति सप्त हुत्वा जयादिब्रह्मवि सर्जनांतं कुर्यात् इति यद्दत्तादिहोमः पुनः श
 कटमारुह्य गच्छन् सत्येनोत्तभिताभू विमिः सूर्येणोत्तभिताद्योः ऋतेनादित्यास्तिष्ठंति द्विवि सोमो अथि
 श्रितः युंजंति ब्रह्मं० योगे योगेः शुक्रं शाल्मलिं विश्वरूपं हिरण्यवर्णं स्रवतं स्रवत्रं आरोहवध्वत्
 सकिं

तस्यलोकः स्योनंपत्येवहंतुंरुणुघ इतित्रपित्वा उदुत्तरमारोहंतीव्यस्यंतीपृतन्यतः मूर्धानंपत्यरा रोह प्रजयाचविशु
व संम्राज्ञीश्वरारेभवसम्राज्ञीश्वश्रवान्भव ननोदरिसंम्राज्ञीभव संम्राज्ञीअधिदेवपु स्तुषाणांश्वशुराणांप्रजाया
श्वधनस्यच पत्नीनांचदेवरूणांचसजातानांविशुवेतिवधूमभिभंन्य (नीललोहितेभवतः कृत्यासक्तिर्यज्यते एधंते
अस्याज्ञातयः पतिर्वंधेषुबध्यते इतिशकटभंगेजपेत् येवध्वः श्वइवहंतुंयक्ष्मायंतिजनाः अनु पुनस्तान्यज्ञियादे
वानयंतिथतआगताः इतिहोमपात्रेभिन्नेजपेत् माविदंनपरिपंथिनोयआसीदंतिदंपती रुगेभिर्दुर्गमतीतामप
शंत्तरातयः रुगंपंथानमरुक्षमरिष्टः स्वस्तिवाहनं यस्मिन्वीरोनरिष्यत्यन्येषांविंदतेवसु तामंदसानामनुषो
दुरोणउाधत्तः रयिंदशवीरंवचस्यवे कृतंतीर्थः सुप्रपाणः शुभस्यतीसृष्टाणुं पथेषामपदुर्मलिः हंत इतितीर्थी

द्यतिक्रमेजपेत् अयं नो मद्याः पारं स्वस्तिनेषु न स्वस्तिः सीरानः सूतगभवदीर्घायुत्वायवचसै इति वानस्पत्यादि
 दर्शनेजपेत् अस्यपारे निर्ऋथस्य जीवाज्येति रशीमहि मद्याइंडः स्वस्तये इति जपेत् नदीनामतिक्रमे सति यदृते
 चिदभिश्चिषः पुराजर्त्न्यइत्यादितत्र जुहुयात् धनुः सहस्तान्यष्टौ च गतिर्यासां न विद्यते न तं नदीशब्दवहागर्ता
 स्ताः परिकीर्तिता इति ये गंधर्वा अश्वरसश्च देवीरेषु रक्षुषु वा न स्पत्येद्यासते त्रिवासे अस्यैव ध्वे भवंतु माहिं
 सिषुर्वहनु मोह्यमानां याओषधयो यानद्यो यानि धन्यानि ये वनाः तेषां चतु प्रजावतीं प्रत्ने मुंचत्तं हसः इति ज
 पित्वा संकाशाया भिवहनुं ब्रह्मणा गृहै रघोरेण च क्षुषाभैत्रेण पर्याणत्थं विश्वरूपं यदस्याः स्योनं पतिभ्यः
 सविता रुणो तु तत् आवाभगन्सु मतिर्वाजि नीवसून्यश्चिना हसकामाः अयं रत् अभूत् गोपामिथु
 तथा च कारिका ॥ ये गंधर्वा इति ब्रूयात्पर्वतादेरतिक्रमे ॥ याओषधय इत्येतां जपेन्मद्याद्यतिक्रमे ॥

स

नाशुभस्पतीप्रियाअर्यम्णोदुर्याः अशीमहि अयं नोदेवः सविताबृहस्पतिरिंद्राग्नीभिचावरुणा स्वस्त
 ये त्वष्टाविष्णुः प्रजयां रराणः कामआयातंकोमायत्वांमुंचतु इतिस्वग्रहान्वधैद्वयति तत्रग्रहद्वारिष्ठि
 तेसतिब्राह्मणाः शकुनार्थमानीलकलशोदकेनाम्नपल्लयैर्योरुणैरभिषिन्व्यारत्निकंस्वयासिनीभिदापयित्वा
 वध्वैमांगल्यवस्त्रंदत्त्वावशेवध्यासहब्राह्मणेः गृहपंचवाद्यपुरःसरोग्रहंप्रविशेत् देहलीमनधिष्ठायदक्षिणे
 नपदाप्रविशेत् तत्रकुलदेवतांममस्क्रुये शर्मवर्मेदमाह रास्यैनार्याउपस्तितरे सिनीवाल्लिप्रगायताभियंभग
 स्यस्मताअसत् इतिग्रहमध्येलोहितंचर्मनडुहंप्राचीनग्रीवमुत्तरलोमास्तीर्थ गृहान्भद्रान्स्मनसःप्र
 पयेयीरघ्नीधीरवतः सुवीरान् इरांवहलौघतमुक्षमाणास्तेषहः स्मनाः संविशामि इतिग्रहान्प्रवेशयन्

पत्नीं वाचयित्वा पवित्रातः अथ गृह प्रवेशा होमः तत्रादौ दुग्धेन जलेन वा भगिनी वरवध्वोः पादौ प्रक्षालयेत् भ
 गिन्यौ च स्त्रादि संकल्प्य नक्षत्राणां कर्म दृत्वा तोषयेत् गृहं प्रवेशाय न देहकी मनधिष्ठा यदक्षिणेन पदा प्रविश्यो
 य पविश्य यता स्फुरद्येत्यादि संकल्प्य विवाहाख्यं कर्म कृत्वा बध्वा सह गृहं प्रवेशं कुर्यात् णस्तदा दौ शुद्ध्यर्थं वृध्यर्थं शान्त्य
 र्थं मभ्युदयार्थं च ब्राह्मणेः सह स्वस्ति पुण्याह वाचनं करिष्ये इति संकल्प्य पुण्याह वाचनं कृत्वा तत ईशानदेशे
 पत्नीं दक्षिणततु पवेश्य स्वयमुत्तरत आसीनः प्राणानायम्य विवाहानंतरं बध्वा सह गृहं प्रवेशा होमं करिष्ये इ
 ति संकल्प्य अग्नीधनाद्याज्यभागं लेनवारब्ध्या यां प्रधान होमं स्तुचा कुर्यात् ॐ आगन्गोष्ठं महिषी गोभिरश्वैरा
 युष्मत्पत्नी प्रजया स्वर्वित् बद्धीं प्रजां जनयंतीं स्फुरत्नेममग्निं शतहिमाः सपर्यास्वाहा अग्नयेदं अथ मग्नि

गृहपतिः रुसः ससुष्टिवर्धनः यथाभगस्याभ्यां दधद्रियं पुष्टि मथो प्रजां स्वा० अग्नये गृहपतये २ प्रजाया
आभ्यां प्रजापत इन्द्राग्नीनामथ छतं यथेन योर्न प्रमीयाता उभयोर्जीवसोः प्रजा स्वाहा इन्द्राग्निभ्यां ३ तेन भू
तेन हविषाय माव्याय तां पुनः जायां यामस्मा आवाक्षुस्तां प्रसिनाभिवर्धतां स्वाहा इन्द्राग्निभ्यां ४ अभि
वर्धतां पयसाभिराष्ट्रेण वर्धतां रय्या सहस्रयोषि मीत्वा मनपेक्षितौ स्वाहा इन्द्राग्निभ्यां ५ इहैव स्तमा
वियौष्टं विश्वमायुर्व्यभूतं मया इन्द्र स्वस्तये स्वाहा इन्द्रायैदं ६ क्रवेधि पोष्यामयि मर्त्यां त्वाहा इह स्पतिः
स्वा० बृहस्पतये मया पत्या प्रजावती संजीव शरदः शतं ७ त्वष्टा जाया मजनय त्वष्टास्यै त्वां पतिं त्वष्टा सहस्रमायूः षि
दीर्घमायुः रुणोतु वां स्वाहा त्वष्टे इ० ८ इमं मेवरुण ९ तत्वायामि १० त्वन्नो अग्ने ११ स त्वन्नो अग्ने १२

गृहपतिः रुसं ससुष्टिवर्धनः यथाभगस्याभ्यां दधद्रियं पुष्टिमथो प्रजां स्वा० अग्रये गृहपतये २ प्रजाय
 आभ्यां प्रजापत इन्द्राग्नीश्रमय छतं यथै नयोर्न प्रमीयाता उभयोर्जीवतोः प्रजाः स्वाहा इन्द्राग्निभ्यां ३ तेन
 तेन हविषाय माप्यायतां पुनः जायां यामस्मा आवाक्षुस्तां रसेनाभिवर्धतां स्वाहा इन्द्राग्निभ्यां ४ अ
 वर्धतां पयसाभिराष्ट्रेण वर्धतां रय्या सहस्रपोषसेमोत्वा मनपेक्षितो स्वाहा इन्द्राग्निभ्यां ५ इहैव संम
 वियौष्टं विश्वमायुर्व्यश्नुतं माया इन्द्र स्वसाये स्वाहा इन्द्रायेदं ६ अवेधिपोष्यामयि मर्त्यादा इहस्य
 ३ स्वा० बृहस्पतये मयापत्या प्रजावती सजीवशरदः शतं ७ त्वष्टा जाया मजनय त्वष्टास्यै त्वां पतिं त्वष्टा सहस्रमायूः ति
 दीर्घमायुः रुणोतुवां स्वाहा त्वष्ट्रे इ० ८ इमं मेवरुण ९ तत्त्वायामि १० त्वन्नो अग्ने ११ सत्त्वनो अग्ने १२

वि.प्र.

इति चर्मण्युपविशत उत्तरो वरोयापुंसप्रसूजीवितुत्रातस्याः पुत्रं वंधा अंके सोमेनादित्या बलिनः सोमेन पृथिवी दृढा ॥ श्लो. ३

२०

त्वमग्ने आया भेषजं स्वाहा १३ इति त्रयोदशा ज्याहुर्तीर्हुत्वा समित्सन्नहने हुत्वा जयाभ्याता न समस्त राश्रुतः अ
नाज्ञातानि प्रियश्चितानि हुत्वा वधूमुत्तरत उपवेश्य सदसीत्यादि पूर्णपात्रोद्वासन ब्रह्मविसर्जनांते इह गावः प्रजा
यध्वमिहाश्वा इह पूरुषाः इहोसहस्रदक्षिणो रायस्योपोनिषीदतु अथो नक्षत्राणामेषामुपस्थे सोम अधित
इत्युपवेश्य प्रसृष्टः प्रेषं प्रजया भुवने गोचेष्ट इति मस्मै फलानि प्रदाय इह प्रियं प्रजयाते समृद्धतामस्मिन् गृ
हे गार्हपत्या यजागृहि एनापत्या त्वं सः सृज स्वाथ जिब्रीचिदथ भावदासि सुमंगलीरिचं वधूरिमाः समेतप
श्यत सोभाग्यमस्येदत्वा यथास्तं विपरेतन इति वा वधूवस्त्रं ब्रह्मणे दत्वा जपति उभो वाचं यच्छत आ नक्षत्रो दयादु
दितेषु प्राची मुदीचीं वादिशामुपनिष्कृत्य ध्रुवस्थिति ध्रुवयोनि ध्रुवमसि ध्रुवतः स्थितं त्वं नक्षत्राणामेध्यसिस

१ नक्षत्रेषु

तथा ॥ उग्रहोपासनात्पूर्वमनलेशान्तिमागते ॥ युगलाजांतवत्कर्मकृत्वाशेषं समापयेत् ३

मापाहि पृतन्यतः सप्त ऋषयः प्रथमां कृतिकानामरुंधतीं यत्कृत्वा हानिन्युः षट्कृतिका मुख्ययोगं वहेतीयम
स्माकं नैधत्तृष्टमी इति यथा लिंगं भ्रुवमरुंधतीं च दर्शयति ॥ ॥ इति ग्रह प्रवेशा होमः ॥ यद्योपासनात्पूर्वं विवाहा
ग्नौ अनुगते रवेन स इत्यदि लाज होमांतं कृत्वा शेषं समापयेत् गृह प्रवेशा होमानंतरं अरुंधतीं च सिद्धदर्शनं भव
ति तदा स्खालीपाकं कृत्वा औपासनं कुर्यात् नवनाडिकां ध्वं स्खालीपाकश्चेत् परैकः सायंकाल एवोपासनं
कुर्यात् अयं मुख्यः पक्षः केचिद्दूर्णयंति रात्रिं त्रिधा विभज्य पूर्वभागे स्खालीपाकं कृत्वा औपासनं कुर्यात् द्वितीय
भागे स्खालीपाक एव नौपासनं तृतीयेन स्खालीपाकः नचौपासनं तथा त्रिधा कृत्वा यामिनीं पूर्वभागे स्खाली
पाको नित्ययुक्तो द्वितीये स्खालीपाको नैव नित्यस्तृतीये स्खालीपाको नित्यवर्जो विवाहे इति अथ स्खालीपा

तथा ॥ उद्गहोपासनात्पूर्वमनलेशांतिमागते ॥ युगलाजांतवत्कर्मकृत्वा

मापाहि पृतन्यतः सप्त ऋषयः प्रथमां ऋत्तिकानामरुंधतीं यत्कृत्वा हिनित्युः षट् ऋत्तिका मुख्ययोगं बहेतीयम
स्माकनैधत्त्वष्टमी इति यथा लिंगं ध्रुवमरुंधतीं च दर्शयति ॥ ॥ इति गृह प्रवेशा होमः ॥ यद्योपासनात्पूर्वविवाह
गौ अनुगते रवेन सइत्यादित्वाज होमांतं कृत्वा त्रौषं समापयेत् गृह प्रवेशा होमानंतरं अरुंधती वसिष्ठ दर्शनं भव
ति तदा स्थालीपाकं कृत्वा औपासनं कुर्यात् नवनाडिकां ध्वं स्थालीपाकश्चेत् परैकः सायंकाल एवोपासनं
कुर्यात् अयं मुख्यः पुस्तके चिह्नं यंतिरात्रिं त्रेधा विभज्य पूर्वभागे स्थालीपाकं कृत्वा औपासनं कुर्यात् द्वितीय
भागे स्थालीपाक एव नौपासनं तृतीयेन स्थालीपाकः नचौपासनं तथा त्रेधा कृत्वा यामिनीं पूर्वभागे स्थाली
पाको नित्ययुक्तो द्वितीये स्थालीपाको नैव नित्यस्तृतीये स्थालीपाको नित्यवर्ज्यो विवाहे इति अथ स्थालीपा

भ्यः

कः वरउत्तरआसीनः प्राणानायम्यविवाहाग्निरिध्यर्थमेनांबधूमाग्नेयेन स्त्रालीपाकेन याजयिष्य इति संकल्प्य प
 ल्नामन्वारध्यायां वर एव जु होतीत्यर्थः अत्राग्निः प्रधानदेवतास्त्रिष्टु कदं गदेवतात्रीहिमयेन च रुणासद्यो यक्ष्ये
 पत्नी तंडुत्तानवहंती प्रोक्ष्य फलीकृत्य प्रोक्ष्य अग्नेये जुष्टं निर्वपामि इति वधादस तंडुत्तान वरः च रु स्त्राल्यां
 निक्षिप्य पुनः स्तूष्णीं त्रिवारं निक्षिप्य अग्नेये जुष्टं प्रोक्ष्यामि सकन्मंत्रेण त्रिः तूष्णीं पुनः सम्यक् प्रक्षाल्य जलं नि
 नीयाग्नेरूपरिनिक्षिप्य चरुं श्रपयित्वाभिघार्य प्राची न मुदीची नंबो द्वास्य प्रतिष्ठितमभिघार्य तथा श्रपयित्वाभिघा
 र्योद्गुद्वास्याप्यभिघारयेत् सौकर्यायापरेणाग्निं हविराज्यं च सादयेत् इति अग्नीधनाघ्राज्यभागं तेनात्र मु
 खाहुतिः तथा च विधिरत्नेनात्र शम्याः परिध्यर्थे न चैवाग्निमुखाहुतिः विवाहां गतयात्तत्र शम्या एवेतिकेचनेति ॥

ततःस्कृत्पस्तीर्यवरुमध्याद्विरवदायभिघार्यत्रिष्टंवरुमभिघार्यपत्यामन्वारध्यायांअग्रयेस्वाहेतिमध्येग्नौ
 हुत्वापुनःस्कृत्पस्तीर्योत्तरार्धात्सकृदवदायद्विरभिघार्यअग्रयेस्विष्टकृतेस्वाहेत्तरार्धपूर्वार्धेहुत्वासमिधल्यु२
 मिधमसन्नहवनंचाग्नौप्रहृत्यजयादीन्समस्तराष्ट्रभृतः प्रायश्चित्ताहुत्वाहुत्वादर्यापरिधीननक्ति पात्रप्रयुक्त
 दर्भाग्राणिदर्याभ्यज्यस्क्रवेमध्यानिआज्यस्त्राण्यांमूत्रानिमूत्राजनेदक्षिणं पाणिमधः कुर्यादेवंस्त्रणम वि४
 पादायपाणिभ्यांदर्यांप्रतिष्ठाप्येष्टदेवतामुद्दिश्याग्रमग्नौप्रहृत्यत्रिरुद्धृत्यत्तणंप्रहृत्यत्रिरंगुल्यानिर्दिश्याग्नि
 मभिमंत्र्यभूमिमुपस्पृश्यमध्यमंपरिधिंप्रहृत्येतरौ प्रहरन्नुत्तरार्धस्याग्रमंगारेषुपोहतिपरिधीनभिमंत्र्या
 चारसमिधौप्रहृत्यजुष्ठांस्कृत्यनिधायविश्वेदेवेभ्यःसंस्त्रावभागेभ्यःस्वाहातेभ्यइदं तथाचसुबोधका
 ध्या१

रिकापात्रासादनदर्भाग्रमध्यमूखान्यनुक्रमान् दर्वीस्त्रिवाज्यस्त्रालीषा इवाज्यात्रिः परिधी नस्क्रचा मूलां
जने दक्षिणं पाणिमधः कुर्यात्सुनेः स्क्रचि निधाया पा स्पचरणमुद्दिश्यस्वेष्टदेवतां हुत्वाग्रणित्रिरुद्यत्यत्
णं चानु प्रहस्य चैत्रिरंगुल्याविनिर्दिश्यदृष्ट्वाग्निभूपस्य शोत जयात्येष्ट होतव्याः प्रहस्य परिधीं स्ततः सं मु
स्त्राये जुहुयात्ताभ्यां वराय वृषभं वधूः तथा लाज होमं विना यत्र चाज्योषधि विधिर्भवेत् बर्हिः समं जनंतत्र गं
गेयस्य मतेन वेति एवं कृत्वोत्तरपरिषेचने सदसीत्यादिना पूर्णपात्रमुद्दास्य ब्रह्मणे गां दद्यात् शिष्टचरुणास्त
र्षिष्मता ब्राह्मणं भोजयेत् वृषभं वधू र्वरायापचिताय दद्यात् इति स्त्रालीपाकः सायं प्रातः रत ऊर्ध्वं ह
स्तेन तं दुलैर्य वैर्वा द्वे आहुती जुहुयात् स्त्रालीपाकवदेवतः सौरी पूर्वाहुतिः शिष्टकृतं च उभयतः परिषेच
प्रातः

नैतत्रप्रयोगः प्राणानायम्यममोपान्तदुरितक्षयद्वाराश्री यज्ञपुरुषप्रीत्यर्थंसायमौपासनंतंडुलैर्हो
ष्यामिइतिसंकल्प्य अग्निंपरित्वेतिपरिमज्य अग्नयेनमः हुतवाहनाय० हुताग्निनेनमः रुक्मवर्त्म
नेनमः ४ देवमुखाय० ५ सप्तजिह्वाय० ६ वैश्वानराय० ७ जातवेदाय० ८ श्रीअग्निपुरुषाय यज्ञ
नमः ९ मध्येइत्यक्षतैः पूर्वादिदिक्ष्वग्निमलं कृत्यादितेनमस्य स्वेत्यादिपरिषिच्य चत्वारिंशंगाइतिस
प्तहस्तइतिवथात्वातंडुलान्गृहीत्वासायंअग्नयेस्वाहेतिमध्येग्नौअग्नयेइदं पुनः किंचिदधिकैः अ
ग्नयेस्विष्टकृतेस्वाहा उत्तरं पूर्वादिहुत्वाव्याहृतिभिर्वा० उत्तरं परिषिच्य० अग्नेत्वन्नोअंतमइत्यादि०
रशिंदाः सनोबोधिश्मधीहवंमुरुष्या रो अघायतः समस्मान् इत्यंतमुपस्था योपविश्य होमसा कुण्या
२ अग्नयेस्विष्टकृतइदं० आहुतिसंसर्गप्रायश्चित्तार्थंवनस्पतिहोमंयत्रवेर्धेतिहुत्वापुन
रेकंत्स्तीहुत्वा२

थं गायत्री मंत्रजपं कृत्वा बृहस्पामेति किंचिद्विभूतिमादाय ललाटे धत्वा वध्वा ललाटे च निधाय स्वस्तिश्च
 धामिसग्निं प्रार्थय यस्य स्मृत्या चेति. मंत्रहीनमिति उक्त्वा गोत्रप्रवरमुत्कानमस्कुर्यात् एवं प्रातरपि
 जुहुयात् तत्र प्रातरौपासनं तदुल्लेहो व्यामि सूर्याय स्वाहेति विशेषः पश्चिष्टकृतमानं इति सौपासन नि
 क्रमचतुर्थी होमपर्यंतमजस्रमेनमग्निंधारयेत् केचिच्चतुर्थी होमानंतरं औपासनद्वयमेकदैवचदं
 लि तदा सायमौपासनमग्निं मन्दिने प्रातर्होमेन सह कुर्यात् सायंप्रातरौपासनमिति संकल्पः प्रात
 श्चेत् प्रातः सायमौपासनमिति संकल्पः तस्यैव दिनस्येति विशेषः इति नित्यहोमः अथ
 स्त्रालीपाकदिनात्प्रभृतित्रिरात्रंदंपत्योरधः शय्या ब्रह्मचर्यं शारलवणवर्ज्यं एकशय्यायां त्रायीया तांत
 सैने

यो रंतरेणै यगोधमौ दुंबरमाश्वथं प्लाक्षं पालाशं वा दंडं गंधलिप्तमणीयसं सूत्रेण परिवीतं मिधाय तं दंडं
चतुर्थ्यां अपरात्रे उदीर्घांतौ विश्वावसोनमसे उमहेत्वा अन्यामि छ प्रफर्व्यं संजायां पत्यासृज उदीर्घांतः
पतिवती श्रेष्ठा विश्वावसुर्नमसागीर्भिशिष्टे अन्यामि छ पितृषदं व्यक्तः सते भागो जनुषातस्य विश्चि इति
शयनदेशात् गृहीत्वा प्रदद्यात् यो दग्निविस्त्रजैत् अथ चतुर्थाहोमः चतुर्थ्यां दंपती मंगलस्नातौ भूत्वा अग्नेः
पश्चादुपविश्य चरुत्तरत आसीनः प्राणानायस्य मयि वाह शेषांगभूतं चतुर्थाहोमं करिष्य इति संकल्प्या
ग्नीधनाद्याज्यभागान्तेनवारब्धायां उं अग्ने प्रायश्चित्ते त्वं देवानां प्रायश्चित्तिरसि ब्राह्मणस्वानाथ कामः प्रप
द्ये यास्यां पतिं घ्रीतनूः प्रजाघ्रीपशुघ्रीलक्ष्म्यघ्रीजारघ्रीमस्येतौ कृणोमि स्वाहा अग्नये दं वायो प्रायश्चित्ते
त्वं देवानामित्यादि वायवे दं २ आदित्य प्रायश्चित्ते त्वं अदित्याये दं १ प्रजापते प्रायश्चित्ते त्वं पूर्ववत् प्रजापत

दृ

इ

ये ४ प्रसवश्चोपयामश्चकारश्चार्णवश्चधर्णसिश्चद्रुविणं च भगश्चांतरिक्षं च सिंधुश्च समुद्रश्च सरस्वात्
श्च विश्वं व्यचाश्च ते यं द्विष्मो यश्च नो द्वेष्टि तमेषां जंभेदधमः स्वाहा प्रसवादिभ्यो देवताभ्यः ५ मधुश्च माध
यश्च शुक्रश्च शुचिश्च नभश्च नभस्यश्चेषश्चोर्जश्च सहस्रश्च सहस्रश्च तपश्च तपस्यश्च ते यं द्विष्मो यश्च
नो द्वेष्टि तमेषां जंभेदधमः स्वा० मध्वादिभ्यो देवेभ्यः चित्तं च चित्तिश्चाकृतं चा कृतिश्चाधीतिश्च विज्ञातं च धीतं च
विज्ञानं च नाम च क्रतुश्च दर्शश्च पूर्णमासश्च ते यं द्विष्मो यश्च नो द्वेष्टि तमेषां जंभेदधमः स्वाहा चित्तादिभ्यो
देवेभ्यः इति सप्तज्याहुतीर्हुत्वा समित्सन्नहने जुहोति जयादिसमस्तान् राष्ट्रभूतः प्रायश्चित्ताहुतीर्हु
त्वोत्तरं परिषिष्य परिधीनपसार्य पत्नीमुत्तरउपवेश्य पूर्णपात्रमुद्गास्यां जलौघोषं निनीय ब्रह्माणं विसृ

ज्यापरेणाग्निं पत्नीं प्राङ्मुखीमुपवेश्य तस्याः त्रिरसि आज्यशोषाद्भूः स्वाहा भुवः स्वाहा स्वः स्वाहोः
स्वाहा इति चतुर्भिर्निनयति अपश्यंत्वा मनसा चेकितानंतपसो जातंतपसो विभूतं इह प्रजाभिहरयि
रराणः प्रजायस्व प्रजया पुत्रकाम इति वधूर्वरमीक्षते अपश्यंत्वा मनसा दीध्यानाः स्वायांतनूः ऋत्वि
येनाधमानां उपमासु च्चायुवतिर्बभूषाः प्रजायस्व प्रजया पुत्रकाम इति वरो वधूर्मीक्षते समंजंतु विश्वे दे
वाः समापो हृदयानि नो संमानति श्वाशं धाता समुदेष्टीति देष्टु नो इत्याज्यशोषेण हृदयदेशो अंगुष्ठत
र्जनीभ्यां एकदेव समज्य प्रजापते तन्वं मे जुषस्व त्वष्टु देवेभिः सह सा मंडूः विश्वे देवैरितिभिः स
रराणः पुः सांबहूनां मातरस्याम आनः प्रजां जनयंतु प्रजापतिराजरसाय समनकृत्वर्यमा अदुर्म

द्वितीया